

Vermouzek, Rostislav

Hrádky a tvrže na severozápad od Brna

Archaeologia historica. 1977, vol. 2, iss. [1], pp. 59-68

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139167>

Access Date: 28. 08. 2024

Version: 20240828

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Hrádky a tvrze na severozápad od Brna

ROSTISLAV VERMOUZEK

Koncem 13. století a zejména ve 14. věku nacházíme na Tišnovsku celou řadu středních a drobných šlechtických držav, o nichž ve většině případů nemůžeme dosud říci, jak vznikly.

Trochu světla do této otázky může přinést přehled, rozmístnění a popis drobných opevněných sídel.

Zdá se, že k nejstarším šlechtickým rodům na Tišnovsku můžeme počítat pány z Ceblovic či Čeblovic. Ceblovští jsou tu bezpečně doloženi již v letech 1237–1249.¹ Crh nebo Cyrha z Ceblovic býval družiníkem markraběte Jindřicha Vladislava a jeho bratra Přemysla, který se stal později českým králem. Crh byl za svoje služby odměněn úřadem purkrabího na hradě Děvičkách u Mikulova, roku 1250 vystupuje jako kastelán olomoucký. Od Jindřicha Vladislava dostal nevelké území na pravém břehu řeky Svratky mezi Veverskou Bítýškou a Tišnovem, kde založil Ceblovice. Stávaly na katastru obce Lažánky u Tišnova v místech, kde je mezi lesy enkláva polí zvaná V Ceblovicích.² Zda měli Ceblovští na svém nevelkém panství opevněné sídlo, nevíme, ale snad stálo na pahorku nad dědinou.³

V sousedství Ceblovic bylo drobné feudální panství v Herolticích. Ves svým jménem ukazuje na Heralta, který mohl být příslušníkem rodu pánů z Kunštátu, v němž bylo toto jméno obvyklé.⁴ Snad Heralt nebo některý z pozdějších držitelů si tu vybuodoval tvrz. Stávala nad vesnicí na kopci Horce; místu se podnes říká Hradisko. Terén, značně porušený lomem ukazuje, že opevnění nebylo rozlehlé, stopy po něm se nedochovaly, stavební materiál byl rozebrán.⁵

Druhým drobným feudálním sídlem v této končině byly Vohančice. Máme o nich zprávy již z poloviny 13. století; k roku 1255 se v pramenech jmenuje Macek z Vahančic. Dědina se tehdy jmenovala Bohančice.⁶ Vahančice se připomínají i v dalších stoletích, v šestnáctém se po nich psala rodina Vahanských z Vahačic.⁷ Tehdy se tu výslovně uvádí tvrz.⁸ Nacházela se nepochybně tam, kde stojí vohančický zámek spojený s dvorem. Tvrz stávala na okraji planiny, jež se prudkým zlomem svažovala do vesnice. Před tvrzí býval rybníček, přes nějž vedl patrně svoditý most. Majitelé tohoto drobného zboží se často střídali, v roce 1700 je koupilo město Brno.

V hornatině na jih od Tišnova bývalo ještě jedno drobné feudální zboží. Leželo na hranicích bývalých okresů Tišnov a Velká Bíteš; mělo jen dvůr a tvrz, vystavěné na prameništi potoka Blahoňovky. Sídlo se jmenovalo Pánov. Kde tvrz stávala nevíme. Někteří ji hledají ve shluku bývalých dvorských budov, jež byly počátkem 19. století při parcelaci rozděleny přidělcům panských pozemků, jiní tvrdí, že se nacházela v lukách pode dvorem. Tam bývalo

na pramenech Blahoňovky několik malých rybníků a v jednom z nich prý byla pánovská tvrz. Dnes po ní není ani stopy, rybníky byly dávno vypuštěny a po pětáctýřicátém roce jejich hráze rozhrnuty buldozerem.⁹

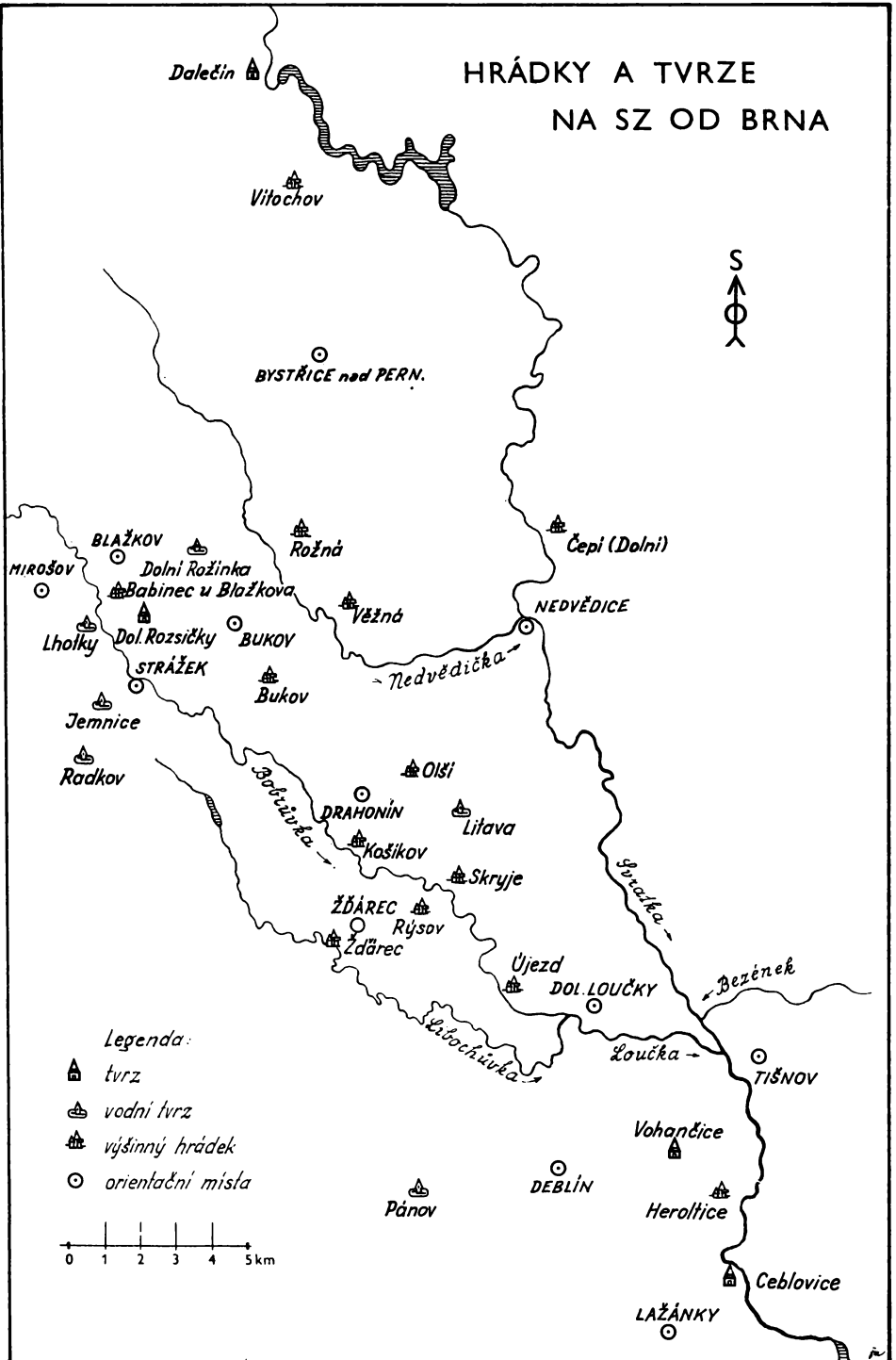
Další drobné feudální panství bývalo v Újezdě u Tišnova. Kromě Újezda k němu patřil nějaký majetek v Nové Vsi a část zaniklé dědinky zvané Bory.¹⁰ První známý majitel tohoto drobného feudálního zboží byl Půta z Újezda, připomínaný roku 1334.¹¹ Újezdské panství bylo vybaveno vším, co feudální statek měl mít. Byla to poddanská ves, dvůr, mlýn, kostel svatého Jiljí s farou a opevněné sídlo zvané „Hrádek“. Bylo vybudováno na úzkém hřebeni, jehož východní konec byl přerušen dvěma hlubokými příčnými příkopy a na nevelké ploše mezi nimi byl zbudován hrádek. Měl čtyřúhelníkový půdorys. Byl k němu přístup po cestě vedoucí po svažitém hřebeni od Újezda.¹² Objekt sloužil obytným i obranným účelům. Jaké byly osudy újezdského Hrádku nevíme, možná, že utrpěl škody nebo byl pobořen na podzim roku 1425, kdy krajem ustupovala před husity od Třebíče k Drásovu vojska císaře Zikmunda a rakouského vévody Albrechta.¹³ Rod vladyků z Újezda vymřel po meči někdy kolem poloviny 15. století. Poslední jeho členky Kateřina a Geruše se roku 1469 spojily na svůj majetek se sousedy Janem a Václavem z Litavy.¹⁴

Další drobné feudální sídlo se nacházelo u Žďárce. Zachovaly se z něho jen skrovně zbytky a neznáme ani jeho jméno, v okolí se mu říká „Hrádek“. Jeho zříceniny se nacházejí na pravém břehu říčky Libochůvky, kus nad původní osadou Žďárce. Opevněné sídlo bylo zbudováno na skalnaté ostrožně obtékané ze tří stran Libochůvkou. Na čtvrté straně, kde ostroh souvisel s horskou planinou, byl vykopán příkop, dodnes dobře znatelný. Na půdorysu mělo opevnění podobu nepravidelného čtyřúhelníka a bylo chráněno kamennou zdí, která je na několika místech ve zbytcích dobře patrna. K hradbě přiléhaly obytné budovy. Na Žďárce se v roce 1409 připomíná Vilém, který držel ves s Petrem, jenž byl snad jeho bratrem. Oba se ve Žďárce uvádějí v letech 1417, 1418 a 1437.¹⁵ Kdy sídlo zpustlo nevíme, snad ho poničila vojska císaře Zikmunda nebo rakouského vévody Albrechta, jež v roce 1425 ustupovala tímto krajem před husity,¹⁶ nebo je vyvrátili Táboři, kteří Zikmundova a Albrechtova vojska pronásledovali.

Řada malých feudálních sídel byla též v povodí říčky Bobrůvky. První malý hrad se nacházel asi 2 km od Újezda na katastru Nové Vsi Tišnovské. Jmenoval se Rysov. Byl vybudován na nejvyšším místě skalnatého hřebene, který stoupá od Bobrůvky. Na straně, kde hřeben souvisí s planinou byl půlkruhový příkop a za ním hliněný val. Za valem se nacházelo nevelké předhradí. Příkop je dnes už málo znatelný, násep byl rozebrán, ale pole při něm se podnes jmenuje „Na hradě“.¹⁷ Vlastní hrad byl od předhradí oddělen širokým půlkruhovým příkopem, který končil ve strmých stráních; nad ním byla patrně dřevěná palisádová hradba. Homole, na níž stál vyšehrad, byla směrem k předhradí upravena jako sypaný kužel s prudkým sklonem. Vnitřní hrad nebyl velký, tvořila jej mohutná kulatá věž, za níž na ostře spadajícím hřebeni jsou patrné základy nějaké čtyřhranné budovy. Dále je třeben přerušen hlubokým příkopem. Materiál z něho byl naházen na vnější stranu opevnění, kde vytvořil suťový kužel, který zvýšil nepřístupnost již od přírody strmého svahu. Rysov mohl plnit strážní i hláskou funkci pro širé okolí. Po prvé se připomíná v roce 1368,¹⁸ ale byl vybudován patrně už v druhé polovině 13. století za krále Přemysla Otakara II., kdy se stavěly hrady s mohutnými kulatými věžemi.¹⁹ Kdy hrad Rysov zpustl nevíme, lákavá by byla domněnka, že jej pobořila Zikmundova vojska, ustupující v říjnu roku 1425 před husity od Třebíče.

Ve stejné době zaniklo asi také drobné feudální sídlo, které stávalo na

HRÁDKY A TVRZE NA SZ OD BRNA

levém břehu Bobruvky naproti Rysovu. V nečetných písemných pramenech²⁰ a mezi lidem se mu říká Hrádek.

Díváme-li se na místo, kde Hrádek ve Skryjích stával ze zřícenin Rysova, vidíme je hluboko v údolí, sestoupíme-li však do Skryjí, zjistíme, že opevnění bylo vybudováno na skalnaté ostrožně, která vybíhá jižním směrem nad zákrut Bobruvky. I když opevněný areál nebyl velký, členil se na dvě části: předhradí a vlastní malý hrad. Na předhradí, kam byl přístup z planiny, bývaly nepochybně hospodářské budovy – dvůr, za příkopem, který přerušoval ostrožnu, stál na vyvýšené planině obranný a obytný objekt, patrně věžovitého charakteru. Kromě hradby jej chránily dva příkopy a dva náspy, jež jej oválem obepínaly. Hrádek byl sídlem drobného feudála. Patřila mu vesnice Skryje, ale ne celá, pouze domky na levém břehu Bobruvky, pravá strana vsi náležela k Rysovu. K Hrádku patřil též panský mlýn, ležící na řece výš proti proudu. Skryje se poprvé připomínají v roce 1368.²¹ Po husitských válkách se dědin v povodí Bobruvky zmocnili páni z Pernštejna, roku 1436 prodal Vilém z Pernštejna Skryje s Hrádkem vladýkům z Litavy.²² Roku 1490 je získal Vratislav z Pernštejna,²³ 1593 připadly Skryje k tišnovskému klášteru,²⁴ ale to už byl Hrádek dávno opuštěn a z dvora na předhradí se stala selská usedlost, na níž je již od 17. století rodina Hradeckých.

Dalším drobným feudálním sídlem na říčce Bobruvce byl malý hrad Košíkov. Stával na homolovitém výběžku, který zakončuje horskou planinu, táhnoucí se mezi potoky Hadovkou a Nevěským od Drahonína k Bobruvce. Z Košíkova se zachovaly jen skrovné zbytky zdí, z nichž nejvyšší, situovaná na vyvýšenině uvnitř opevněného areálu mohla být věž. Na mírném svahu, jímž přechází opyš kopce do planiny se dá rozeznat zbytek tří příkopů. Hospodářským zázemím Košíkova byl dvůr, zvaný dnes Madronův. Stojí na kopci asi 1 km od Košíkova směrem k Drahonínu. Je stavěn do čtverce a svou polohou i vzhledem si v ničem nezadá s drobným feudálním sídlem. Není vyloučeno, že byl předchůdcem Košíkova.

Kdo Košíkov zbudoval nevíme, snad byl postaven ve 14. století po rozpadu panství Bohuslava z Mitrova, které se prostíralo na obou březích Bobruvky od Strážku až po Skryje. Někdy před rokem 1437 se dostal Košíkov do rukou Vojnů z Litavy,²⁵ a potom pánům z Pernštejna.

Dalším feudálním sídlem v povodí Bobruvky byl hrad Bukov. Nacházel se na homolovém výběžku, který vybíhá z horské planiny nad soutok dvou malých potůčků, které se vlévají pod vesnicí Bukovem²⁶ z levé strany do Bobruvky. Terénní výběžek, na kterém opevnění stávalo je od příjezdové planiny oddělen příkopem, druhý příkop, místy až sedm metrů hluboký, otáčel oválem nevelkou hradní stavbu. Hlína vybraná z příkopu byla navržena na val, jehož vnější strana zvětšila sklonový úhel prudkého svahu. Z hrádku se zachovala část mohutné okrouhlé věže, jež stávala proti příjezdové cestě. Její malý vnitřní průměr ve spodní části naznačuje, že v ní mohla být hradní studna. Obytné a hospodářské budovy byly stěsnány na malé prostoře při obvodové hradbě, vybudované nad strmými srázy. Jejich základy a části zdíva jsou dobře patrné. O Bukovu je poprvé řeč v listině, která se hlásí k roku 1242. O tento dokument se však nemůžeme opřít, neboť je to novodobý padělek moravského zemského archiváře Antonína Bočka. Radí se do tak zvaných fals tatarských.²⁷ Hodnověrné zprávy z této končiny máme v pravé listině, jež je o několik let starší než Bočkův falsifikát (z r. 1235).²⁸ Malý hrad Bukov-Lísek byl vybudován patrně počátkem druhé poloviny 13. století za vlády krále Přemysla Otakara II.; do tohoto období se hlásí svou mohutnou kulatou věží. Býval středem drobného zboží s hradem, mlýnem na Bobruvce, dvorem v Bu-

kově, a farním kostelem svatého Jakuba Většího. Jeho majiteli byli páni z Tasova, kteří se tu udrželi až do druhé poloviny 14. století, kdy se zde a na ostatních malých i větších hradech v této končině uvádí Bohuslav z Mitrova jmenovaný k roku 1358.²⁹ Pak se tu vystříдалa řada drobných feudálů. Někdy po roce 1500 se bukovské zboží dostalo do držení mocných Pernštejnů, kteří neměli zájem na udržování tohoto drobného hrádku, takže roku 1564 byl Bukov již pustý.³⁰

Další malé feudální sídlo stávalo v Olši. První věrohodná zpráva o Olši je z roku 1285. Tehdy tu seděl Demetrius z Bukové.³¹ Později se po Olši psávali drobní feudálové Zdeněk a Hynek z Olši a Adam z Olši. V letech 1436–59 seděl na Olši Jan Vojna mladší z Litavy.³² Na hřebeni u kostela stávala tvrz. Připomíná se poměrně pozdě, až v roce 1490,³³ ale zdá se, že byla zbudována již někdy před rokem 1300 zároveň s kostelem, jež ležel v jejím areálu a byl patrně částí jejího opevnění. Po tvrzi se neuchovaly žádné stopy.

Další drobné feudální sídlo se nacházelo ve vsi Litavě asi 3 km východně od Olši.³⁴ Po vsi se psali vladykové z Litavy. Prvním známým členem tohoto rodu byl Ctibor z Litavy, připomínaný v letech 1377–95.³⁵ Měl syny Mikšíka a Jana Vojnu z Litavy.³⁶ Zatím co některé rody drobné šlechty během husitských válek a po nich zchudly, Mikšíkovi synové se hospodářsky povznesli. V třicátých letech držel Jan Vojna mladší z Litavy hrady Košíkov, Víckov a Hrádek ve Skryjích se všemi dědinami, jež k těmto hradům patřily.³⁷ Před rokem 1490 získal tvrz a ves Litavu Vratislav z Pernštejna.³⁸ Kde litavská tvrz stávala nevíme, tradice ji klade do míst, kde dnes stojí selský dům číslo 2, možná však, že bývala pode vsí v bahnisku malého potůčku, jenž pramení v Litavě a teče do Bobrůvky.

V povodí říčky Bobrůvky stávalo drobné feudální sídlo také na katastru dědiny Blažkova. Byl to malý hrádek, jemuž se mezi lidem říká Babinec. Byl zbudován na konci úzkého terénního nosu, jenž byl obtékán malým potůčkem, dědiny Blažkova. Byl to malý hrádek, jemuž se mezi lidem říká Babinec. Stával na konci úzkého terénního nosu, jenž byl obtékán malým potůčkem, upraveným na široký a hluboký vodní příkop, který chránil hrádek ze tří stran. Na čtvrté straně byl suchý příkop, který byl vyhlouben překopáním přístupové planinky. Na nevelké urovnané plošině otočené příkopem nenajdeme žádné zbytky po zdívu. Snad byl hrádek jen dřevěný. Při stavbě silnice z Blažkova do Mirošova byla příjezdová plošina rozkopána a potůček, který tekl původně kolem hrádku a plnil vodou příkop, byl napřímen, takže jeho původní tok se těžko určuje. Kdo hrádek u Blažkova postavil nevíme, po vsi se psala roku 1353 Markéta z Blažkova,³⁹ roku 1358 Kačna.⁴⁰

Téměř až k samému Babinci zasahují pozemky dědiny Dolní Rozsíčky. Je to kolonizační osada, složená původně z několika svobodných dvorů. Některý ze svobodníků usedlých v Rozsíčkách se časem povznesl do stavu nižší šlechty a zbudoval si při Želeckém dvoře opevněné sídlo. Jeho nepatrné zbytky se nacházejí na konci osady v místech, jemuž se podnes říká Hradisko. Roku 1842 tu stála dvouposchoďová budova, která vznikla patrně přestavbou tvrze. Dnes z ní zůstaly jen dva sklepy a základy zdí, jež nám aspoň částečně dovolují určit rozlohu opevněného areálu. Zdá se, že tvrz měla čtvercový nebo obdélníkový půdorys s malým vnitřním nádvořím. Byl-li kolem ní příkop, nedá se zjistit, na jedné straně tvrziště je hluboký úvoz, jímž vede cesta z Bukova na Mitrov. Po dědině se psal roku 1376 Dětrich z Rozsíčky.⁴¹ Dolní Rozsíčka se výslovně uvádí v roce 1387.⁴² Drobné majetkové převody můžeme v Rozsíčkách sledovat po celé čtrnácté a patnácté století.⁴³ Počátkem 16. století se na Rozsíčkách

uvádí Jiřík z Olešničky, který prodal roku 1510 svůj zdejší majetek, ves i s tvrzí Benešovi z Vohančic.⁴⁴

Drobná feudální sídla bývala i na planině na pravém břehu Bobrůvky. Jedním z nich byla tvrz v dědině Jemnici či Jemniče u Strážku. Nezachovaly se po ní žádné pozůstatky, ba nevíme ani, kde stávala. Tradice ji klade doprostřed osady k malému potůčku, který vsí protéká. První zmínka o dědině pochází z roku 1374.⁴⁵ Držitelé Jemnice se často měnili. Roku 1514 se tu připomíná tvrz, ale již 1560 se uvádí jako pustá.⁴⁸

Na rovinatém plató Českomoravské vysočiny se stavěly také vodní tvrže. Jedna z nich bývala v Radkově u Moravce. Stála v rybníce, který dostal po feudálním sídle název Tvrz nebo rybník Podtvrzní. Dnes je na místě bývalého rybníka louka, které se říká rovněž Tvrz.⁴⁹ V zápisech ze 14. a 15. století nacházíme řadu drobných feudálů, kteří se po Radkově psali.⁵⁰ Roku 1400 patřila část vsi Jindřichovi z Radkova.⁵¹

V druhé polovině 15. století začínají pronikat na křižanovskou planinu mocní Pernštejnové – stavějí tu rybníky a skupují majetky drobné šlechty.⁵² Roku 1512 pohnal Burian z Nové Vsi Jana z Pernštejna, že mu drží Radkov. Odpor drobných feudálů proti hospodářskému pronikání rodu erbu zubří hlavy neměl naději na úspěch a asi proto prodali Burianovi synové Václav a Hynek Radkovští z Nové Vsi roku 1528 tvrz a ves Radkov s dvorem a Novou Ves Janovi z Pernštejna.⁵³ Pernštejní neměli o radkovskou tvrz zájem, neudržovali ji, takže již roku 1560 byla pustá.⁵⁴

Druhé drobné opevnění, jež bylo vybudováno v rybníce se nacházelo ne-daleko Mirošova na okraji zaniklé vesnice Lhotky.⁵⁵ Na pozemcích zmizelé osady vyvěral potůček, který obtékal malou hlinitou ostrožnu. Na potůčku bývaly tři nevelké rybníky. Při zakládání prostředního byla ostrožna překo-pána a materiál z výkopu nasypán na její konec. Tím vznikla okrouhlá pla-ninka, která vystupovala asi 4 metry nad hladinou potůčku. Upravená plošina měla 20–25 metrů v průměru a když se rybník napustil, vystupovala asi metr nad jeho hladinu. Na tomto umělém ostrově byla vybudována malá vodní tvrz. Dodnes se z ní zachovaly zbytky kamenných zdí. Tvrziště bývalo větší než je dnes, jeho majitelé bratři Blažkové z Mirošova ho asi třetinu odkopali a ma-teriál naházeli do bahniska, které zůstalo kolem tvrže po vypuštění rybníce. Z rybničního dna udělali louku. Při kladení drenáží přišli na louce na zbytky dřevěného mostu, který spojoval tvrz s okolním terénem. Borové kmeny, jež nesly mostní plaňky, zapadly při zboření mostu do bahna na rybničním dně. Tvrz Lhotka se výslovně připomíná roku 1448 pak 1459 a 1460. Jejimi majiteli byli Jan a Mikuláš, kteří na tvrzi drželi a šacovali nějakého člověka patřícího Gedeonovi z Olešničky.⁵⁶ Poslední zmínka o tvrzi pochází z roku 1693, kdy se prodával dvůr v Blažkově s kusem řeky až po potok, který teče od staré tvrže Lhotky.⁵⁷ Tehdy byla opuštěna nejen tvrz, ale i dědina Lhotka. Povědomí o feu-dálním sídle se však mezi lidem udrželo podnes, tvrzišti se říká Staré zámky.⁵⁸

Drobná feudální sídla se nacházela také kolem potoka Nedvědičky. První bývalo patrně v dědině Věžné. Psal se po něm roku 1376 Albert z Věžné.⁵⁹

Další malé feudální sídlo bývalo v dědině Rožné. Stávalo na levém břehu říčky Nedvědičky na kopci, jemuž se podnes říká Hradisko. Terén tu byl pro vybudování menšího opevněného sídla příhodný, kopec spadá příkře na tři strany, čtvrtá směrem k planině byla chráněna příkopem, jehož zbytky jsou podnes patrné. Před lety se našly na Hradisku tři starodávné klíče, železné kopí a nějaké kosti. Jinak se po bývalém feudálním sídle v Rožné nic nezacho-valo, vše zničil lom, který zde byl v minulém století otevřen.⁶⁰

Ves Rožná patřila původně ke hradu Kameni (Zubštejnu), avšak brzy z ní

byl vytvořen samostatný statek, který měl všechny náležitosti feudální državy: opevněné sídlo, mlýn, panský dvůr v místech dnešní osady Dvořiště a farní kostel připomínaný po prvé v roce 1398.⁶¹ Roku 1488 koupili Rožnou mocní Pernštejnové a připojili ji ke své državě.⁶² Tím byl zpečetěn osud roženského opevněného sídla.

Dalším drobným feudálním sídlem v povodí Nedvědičky byla tvrz v Dolní Rožince. Dědina bývala samostatným šlechtickým statkem, jenž náležel roku 1349 Hroznatovi z Břeží.⁶³ V 15. století se po dědině psala řada drobných feudálů.⁶⁴ Některý z nich vybudoval někdy v první polovině 15. století v Dolní Rožince tvrz, jež náležela roku 1457 Janu Šternovi ze Schaumburku, ale drželi ji, patrně proti právu, Adam a Dorota z Rožinky.⁶⁵ Drobná vladycká država v Rožince nešla rozpínavosti mocných Pernštejnů. Koupili ji roku 1503.⁶⁶ Tvrz stávala pravděpodobně tam, kde se dnes nachází zámek. Stopy po opevnění se nezachovaly, situace zámku ukazuje, že původní tvrz byla asi vodním sídlem, chráněným příkopy a rybníky. Zámek se poprvé připomíná roku 1670, je však rozhodně starší; byl vybudován někdy v druhé polovině 16. století jako čtyřkřídlá budova, uzavírající malé obdélné nádvoří zdobené arkádami.

Drobná feudální sídla byla i ve svrateckém údolí. Jedno z nich se nacházelo ve vesničce Dolní Čepí. Psali se po něm roku 1360 Daniel, Jan a Bohuše z Čepí,⁶⁷ roku 1376 se v pramenech uvádí Adam z Čepí,⁶⁸ v roce 1381 Jan z Čepí.⁶⁹ Roku 1496 koupil Čepí Vilém z Pernštejna.⁷⁰ Kde stávalo feudální sídlo majitelů čepského statečku nevíme, možná, že bylo u kostela v místech, kam klade místní tradice faru. Že v Čepí feudální sídlo bylo, ukazuje pomístní název polí zvaných Za hradisko.

Jedno z drobných feudálních panství bývalo patrně i ve Vítochově. V písemných pramenech se o feudálech z Vítochova nemluví, ale svědčí pro to pomístní název Na hrádku. Označuje se jím kopeček, který se nachází nedaleko vesnice. Druhým závažným svědectvím pro samostatné zboží je kostel, stojící na vyvýšené poloze nade vsí. Byl vybudován v románském slohu asi v první třetině 13. století a byl patrně opevněn. Býval kostelem farním. Vítochov se jako samostatné panství dlouho neudrželo. Připojením Vítochova k mocnému hradu Zubštejnu ztratilo vítochovské feudální sídlo význam, zpustlo a zaniklo.

Jedním ze středisek feudálního panství byl také Dalečín s kostelem a hradem. Kromě mocných držitelů dalečinského hradu se po osadě psali také příslušníci drobné šlechty. Měli v Dalečíně tvrz. První zpráva o opevněném sídle v Dalečíně pochází z roku 1390, není však jasné, zda se vztahuje na hrad či tvrz. Byla by sice lákavá domněnka, že tvrz byla předchůdcem hradu, pravděpodobnější však je, že dalečinské zboží bylo někdy v 15. století rozděleno a majetníci odtrženého dílu vsi si tu vybudovali tvrz. Tvrz v Dalečíně se výslovně uvádí roku 1590, dále 1603 a 1633, tehdy zároveň s pustým hradem. Pozůstatkem tvrže je patrně přízemí dnešního zámku, kde jsou mohutné sklepy.

*

Při sběru a zpracování látky jsem narazil na některé problémy, na něž chci upozornit. Vyřešit je v celé šíři je mimo rámec této studie. Dílčí poznatky, které jsem získal, mohou však posloužit k objasnění různých speciálních otázek.

Jedním z problémů je otázka vzniku, rozvoje a zániku drobných feudálních sídel a drobné šlechty vůbec. Domnívám se, že vznik drobné šlechty a feudalizace společnosti lze na Tišnovsku spojit s kolonizací a rozdělením Tišnovska mezi mocné rody. Důležitou roli tu hrály i politické poměry poloviny 13. století.

Panovníkem českého státu byl až do roku 1249 král Václav I, Moravu tehdy

spravoval jeho syn markrabí Přemysl. Poměr otce a syna nebyl dobrý jak o tom svědčí dvě Přemyslovy vzpoury.⁷¹ Přemysl se opíral ve sporech s otcem o moravské feudály. Aby je získal na svou stranu a zajistil si jejich věrnost a pomoc, dával jim rozlehlá území a není jisté náhodné, že to byly části dosud řídky osídlené Vysočiny směrem k českým hranicím. Když si obdarovaní chtěli donace udržet, museli stát věrně při Přemyslovi a starat se o obranu svého území, třeba i proti králi.

Rozpad zeměpanského majetku s nímž šlo ruku v ruce upevňování feudálního řádu neprobíhal všude zcela hladce. I na Tišnovsku se vyskytly potíže, jež můžeme spíš tušit než dokázat.

Velcí feudálové nestačili sami osadit a exploatovat darovaná území. Proto je dělí na menší části a dávají je leníkům, kteří byli povinni konat pro svoje pány různé služby, především vojenské. Zápisy o těchto drobných lénech se nezachovaly a patrně se ani nevedly. Léna přecházela z otce na syna a za sto let se lenní svazky uvolnily tak, že bývalí leníci vystupují v druhé polovině 14. století, kdy se začaly vést zemské desky jako samostatní gruntovní páni – drobná šlechta. To je jeden aspekt.

Drobná šlechta však vznikala patrně ještě jiným způsobem. Zpočátku žili příslušníci mocných panských rodů v nedělu, ale velmi brzy dochází k drobení velkých feudálních držav mezi členy rodu. Toto oddělení se považovalo zpočátku jen za formální, ale postupem doby se odtržené části uvolňovaly a jejich majitelé, i když byli příslušníky mocných rodů, vytvářeli drobnou šlechtu.

Tento proces dělení panství se dá na Tišnovsku sledovat na dominiu pánů z Deblína. To zabíralo původně nejen planinu na pramenech potoka Bolehlávky, ale také kotlinu při soutoku říčky Bobrůvky a Libochůvky. Někdy v první polovině 13. století byl rozsáhlý deblínský majetek rozdělen: bylo od něho odděleno území při Bobrůvce a organizováno jako samostatné panství s feudálním sídlem na hradě Louče, s dvorem, mlýnem a kostelem svatého Martina v Dolních Loučkách.⁷³ Počátkem 14. století došlo i k rozdělení tohoto zboží. Byla od něho odtržena západní část loučské kotliny a organizována jako samostatná država se střediskem v Újezdě. Roku 1334 na něm seděl Půta z Újezda, příslušník rodu Lomnických.⁷⁴

Narůstání lenního systému a s ním spojené drobení původních velkých dominií můžeme sledovat také na bukovském zboží. To nezabíralo původně jen končiny kolem vsi Bukova a hradu Lísku, ale roku 1235 sousedilo na východě se statky doubravnického kláštera.⁷⁵ Někdy v polovině 13. století byla východní část državy od Bukova odtržena a dostal ji Demetrius z Bukové. Založil ves Olší, zřídil panský dvůr, vybudoval v dědině tvrz a vystavěl blízko ní farní kostel, zasvěcený sv. Jiří. Roku 1285 daroval jako patronát doubravnickému klášteru.⁷⁶

Vznik drobné šlechty lze tedy na Tišnovsku časově synchronizovat s narůstáním feudalismu a kolonizací.

Poznámky

1 CDM II, 284, III, 142.

2 V. Nekuda, *Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu*, Brno 1961.

3 Vlastní terénní průzkum.

4 Páni z Kunštátu pocházeli z Obřan, jejich nejstarší známý předek Heralt či Gerhart měl tři potomky: Kunu, Smila a Anežku (CDM IV, 147). Heroltice se poprvé připomínají v roce 1361 (ZDB IV, 91).

- 5 Vlastní terénní průzkum.
- 6 CDM III, 223.
- 7 PB XVIII, 165.
- 8 ZDB XXVI, 12, PO XXXII, 172.
- 9 Vlastní terénní průzkum.
- 10 R. Vermouzek, Zaniklá středověká osada Bory, VVM 18, 1966, str. 18–27.
- 11 CDM VII, 10.
- 12 Vlastní terénní průzkum.
- 13 R. Vermouzek, Táboři na Moravě roku 1425, ČMM 81, 1962, str. 166–181.
- 14 R. Vermouzek, Zaniklá středověká osada Bory, VVM, 18, 1966, str. 18–27.
- 15 R. Vermouzek, Otázka Žďárce a Podežďárce, VVM XIX, 1967, str. 217–220.
- 16 R. Vermouzek, Táboři na Moravě v r. 1425, ČMM 81, 1962, str. 166–181.
- 17 Vlastní terénní průzkum.
- 18 ZDB V, 127.
- 19 Viz hrad Bezděz, Otakarova bašta v Čáslavi, hrad Žebrák, zbytky hradu Kotnova v Táboře atd.
- 20 PB III, 197.
- 21 ZDB V, 127.
- 22 PB III, 197.
- 23 ZDB II, str. 36, č. 34.
- 24 L. Hosák, Historický místopis, Praha 1938, str. 340.
- 25 R. Vermouzek, Kde stávala zaniklá osada Nevěřin? VVM XVII, 1965, str. 157 až 168. PB III, 197.
- 26 Bukov se po prvním připomíná roku 1285 (CDM IV, 226). Mezi lidem se mu říká Lísek.
- 27 CDM III, str. 11, č. XXIX.
- 28 CDM V, str. 227, č. 14.
- 29 ZDB III, 227.
- 30 PO XXIV, 83.
- 31 CDM IV, 226.
- 32 PB III, 194, IV 14.
- 33 ZDB XII, 5, PB VII, 23.
- 34 ZDB IV, 214, ZDB VI, 271.
- 35 ZDB VI, 513, CDM XII, 286.
- 36 ZDB VII, 115.
- 37 PB III, 197.
- 38 ZDB XII, 5, PB VII, 23.
- 39 ZDB II, 141, 142.
- 40 ZDB III, 198.
- 41 ZDB VI, 377.
- 42 ZDB VII, 604 – inferiori Rostiezska.
- 43 ZDB VII, 942, 1061, VI, 37, 292.
- 44 J. Tenora, Vlastivěda moravská, Bystřický (n. P.) okres, Brno 1907, str. 188.
- 45 ZDB VI, 198.
- 46 PB II, 15, 54, ZDB IV, 56.
- 47 J. Tenora, l. c. str. 109, viz též ZDB II, 390.
- 48 Vlastní terénní průzkum.
- 49 PB II, 345.
- 50 ZDB VIII, 461, 463.
- 51 J. Tenora, l. c. str. 184.
- 52 ZDB II, 193.
- 53 ZDB II, 390.
- 54 Poblíž Strážku, okres Žďár nad Sázavou.
- 55 J. F. Svoboda, Vlastivěda moravská, Novoměstský okres, str. 500. Brno 1948.
- 56 J. F. Svoboda, l. c. str. 500.
- 57 Sdělení bratří Blažků z Mirošova.
- 58 ZDB VI, 366.

- 60 J. Tenora, l. c. str. 211.
 61 L. Hosák, l. c. str. 335.
 62 J. Tenora, l. c. str. 137.
 63 ZDB I, 37.
 64 CDM XIII, 287, ZDB IX, 338, PB III, 97.
 65 PB IV, 28.
 66 J. Tenora, l. c. str. 201.
 67 ZDB III, 542.
 68 ZDB IV, 236.
 69 ZDB VI, 797.
 70 ZDB II, str. 83, č. 24.
 71 J. Šilhan, Cisterciácké datování a vzpoura markraběte Přemysla mladšího, VVM 22, 1971, str. 322–334.
 72 R. Vermouzek, Otázka Žďárce a Podežďárce, VVM 19, 1967, str. 217–220.
 73 V roce 1236 se jmenuje v pramenech Hartleb z Loučky (CDM II, 275).
 74 CDM VII, 10.
 75 CDM V, 14, str. 228. ...usque ad terminos Thassonis.
 76 CDM IV, 226.

Die Hausberge und Feste nordwestlich von Brno

In der zweiten Hälfte des 13., und vor allem im Laufe des 14. Jahrhunderts, erscheint hier eine ganze Reihe niederer Edelleute und ihrer kleinen Sitze.

Südlich von Tišnov lag das kleine Feudalgut der Herren von Ceblovice, die kleine Herrschaft mit dem Hausberg Heroltice und die Festen in Vahančice und Pánov.

Westlich von Tišnov befanden sich befestigte Sitze in Újezd, Skryje, Rysov bei Nová ves Tišnovská, Košíkov bei Drahonín, Hrádek bei Žďárec und Lísek oder Bukov bei Bukov. Festen lagen in Jemnice bei Strážek, Radkov, Lhotka bei Mirošov, Litava und Olší.

Kleine Feudalsitze gab es auch in Věžná, auf dem Burgwall bei Rožná, in Dolní Čepí, Dalečín, Vitochov, Dolní Rožínka, Dolní Rozsíčky und bei Blažkov.

Die kleinen Feudalsitze dieses Gebiets lassen sich in drei Gruppen teilen. Die erste und größte Gruppe bestand aus Hausbergen die auf Landzungen oder Bergkämmen standen. Zu ihnen gehörten die Hausberge in Újezd bei Tišnov, Žďárec, Skryje, Rysov, Košíkov, Lísek oder Bukov, der Burgwall bei Rožná, die Festen in Vitochov, Babinec bei Blažkov und die Adelsitze in Dolní Čepí und Heroltice.

Die zweite Gruppe bildeten in Siedlungen oder ihrer unmittelbaren Nähe liegende Festen: Olší, Litava, Jemnice und Ceblovice, Vohančice, Dolní Rozsíčky und Dalečín. Zu der dritten Gruppe zählen Wasserfesten, die sich in Lhotka, Radkov und Dolní Rožínka befanden.

Die kleinen Feudalsitze der Gegend von Tišnov lagen über das ganze dem Großadel gehörende Land verstreut. Ihre Besitzer waren wohl ursprünglich Lehensleute der mächtigen Herren gewesen und hatten ihnen geholfen das Land am Oberlauf der Svatka und an ihren Zuflüssen zu kolonisieren. Im Laufe der Zeit befreiten sie sich aus der unmittelbaren Abhängigkeit und traten gegen Ende des 13. und im 14. Jahrhundert bereits als Kleinadelige auf.

Ein Teil dieser feudalen Grundbesitze im Nordwesten von Tišnov entstand durch Abtretung kleinerer Gebietsteile der großen Dominien an Familienmitglieder.

Die Anfänge des Kleinadels in der Gegend der Stadt Tišnov kann man mit der Kolonisation und Entfaltung der Feudalordnung im Přemyslidenstaat in Verbindung bringen und sie in die zweite Hälfte des 13. und erste Hälfte des 14. Jahrhunderts verlegen.